

Umetnička organizacija, kuda.org

Razgovor sa Anom Dević i Ivet Ćurlin, članicama kustoskog kolektiva Što, kako i za koga/WHW,

Zagreb, mart 2019

Izložba Što, kako i za koga kao osnova formiranja kolektiva WHW

Ana Dević: Kasnih 90-tih, tačnije 1999., Nataša Ilić, Sabina Sabolović i ja (Ana Dević), smo krenule razgovarati o mogućnosti izložbe koja je potom i dala ime kolektivu *Što, kako i za koga*, povodom 152 obljetnice Komunističkog manifesta. Neki nevidljivi agens u našem okupljanju bio je peti član u našeg kolektiva, Dejan Kršić, koji je u okviru *Arkzina* i čuvene *Bastard* edicije publikacija reizdao Komunistički manifest u prevodu Moše Pijade sa predgovorom Slovoja Žižeka. Tada za ovu okruglu obljetnicu 98. knjiga prolazi na neki način neprimećeno, ili možemo reći, ispod radara, pogotovu tada vrlo dominantnih politika usmerninih nacionalizmu i određenoj vrsti kulturne isključivosti koje je čitav repertorar komunizma, uključujući i teoriju, filozofiju i umetnost na neki način stavila pod tepih. Izložba se rađala serijom druženja i razgovora negde oko dve godine. U tom periodu smo svi na neki način počinjali raditi, bilo u području kustoskih praksi ili kritičkih praksi, novinarstva, i tako dalje. Trenutak, i društveni i naš osobni, kada je politička klima bila promenjena, sazele su okolnosti za tu izložbu. Ona se desila 2000-te, na neki način možemo reći i prelomna godina za Hrvatsku politiku, ali i za općenito za ovo što danas zovemo nezavisnom kulturom. Izložba je održana u *HDLU* (Hrvatsko društvo likovnih umjetnika) takozvanoj *Džamiji* i na neki način bio je institucionalni poduhvat Hrvatskog udruženja likovnih umetnika, na čelu sa Nevenkom Tudor, koja je poduprla taj projekat. Mi smo tada bili samo individue, bez nekog institucionalnog zaleđa, međutim puno su nam pomagale kolege iz *mame (mi2)*. *Multimedia Intitut* je već postojao i tamo se dosta propratnog programa odvijalo. Izložba je na neki način postavila jednu novu paradigmu nakon 90-tih, uspostavila pokidane kontakte na području bivše Jugoslavije, ali i u nekom širem internacionalnom kontekstu. Bilo nam je važno dotaknuti kontekst umetnosti i društvene zbilje, politike, pitanje ekonomije, prošlosti i sadašnjosti. Uz krug međunarodnih umetnika, pozvali smo na saradnju velki broj domaćih umetnika, onu generaciju umetnika koji su 70-tih godina uglavnom delovali unutar nove umetničke prakse. To su bili Goran Trbuljak, Tomislav Gotovac, Sanja Iveković i spojili smo ih tada sa mladom generacijom umetnika: Andrejom Kulunčić, Kristina Leko, Igor Grubić i drugi.

Ivet Ćurlin: Ja sam bila u Americi kada su cure počele raditi izložbu i vratila sam se nakon te dve godine iz Amerike, možda nedelju dana nakon što je izložba otvorena. Dopala mi se jako. One su mi bile simpa, neke sam dobro znala. Radila sam za razne američke organizacije. To su 90-te i pomoć razvoja civilnog društva. Sve to skupa mi se sviđalo. Pitala sam: mogu li ja cure raditi sa vama? Sviđa mi se to što radite. I 2001 kada smo se počele dogovarati o *Tesli*, odlučila sam osnovati Udrugu.

Ana: Nekako naš manifest su uvek, ja bih rekla, naše izložbe. I u tom smislu i prvu izložbu neformalno zovemo manifest, jer je bila posvećena Komunističkom manifestu, a naprosto, posle nismo imale neku potrebu to ukoričiti u slovu zakona, ali kroz sve što radimo, na neki način pokušavamo odgovoriti na ta tri pitanja iz našeg naziva, prema prvoj izložbi *Što, kako i za koga*. Kako je to light motiv rada, onda je svaki pokušaj da se to artikulira kroz neki projekt postavljanja te platforme zašto mi postojimo, šta mi radimo, kome se mi obraćamo, ko su ti korisnici, sudionici i td. I u tih, već sada, dvadesetak godina delovanja dosta toga se i promenilo, ali neka inicijalna želja da naši programi budu dostupni, da ukoliko je to moguće, sa određenom organizacijom koja nas hostuje, budu besplatni ili da omogućе besplatni pristup sadržajima, i dalje su neke niti vodilje rada.

Transformacije organizacionih modela rada unutar kolektiva

Ivet: Zapravo svaki naš novi koncept je i nov proces rada, pa iako smo mi sada već dobro *uhodana* ekipa, bude dosta različitih situacija, i transformira se, menja se sam proces. Jedna velika strukturalna transformacija je bila *Galerija Nova*. Druga velika strukturalna transformacija je bila kada nam je ovo svima postao - day job. Ja sam dala otkaz u svojoj američkoj organizaciji u kojoj sam u to vreme radila, krajem 2004. godine. Ana u *Galeriji Moderne umjetnosti 2007*. Stvorila se jedna obaveza, potreba da se drugačije struktura i vreme, finansije, radni život, i sve ostalo. Kada smo sve, jedna po jedna polako krenule ostavljati sve druge obaveze i fokusirati svoja nastojanja na *WHW*, se to naravno menjalo. Iduća velika strukturalna promena se dogodila kada je jedna članica otišla živeti u Berlin. Drugi grad i drugu državu. Pa se odnos u našoj komunikaciji i način organizacije dnevnog rada takođe veoma promenio. Sada i ovo što nam se dođaga, će takođe biti neki novi izlaz van Hrvatske, vođenje neke nove institucije. Isto će biti jedna nova strukturalna promena. To se menja, evoluira, nije nikada isto i to je dobro. Mi smo isto u jednom trenutku shvatile da nam je jako korisno i lepo, kada radimo neke stvari sa nekom petom osobom. Kao što je bila Katrin Romberg (Kathrin Rhomberg), Oliver Frlić ili Emili Pečik (Emily Pethick) iz Londona, jer nam to malo razbije ovu našu okoštalu dinamiku. A što se tiče okoštale dinamike, meni idu brže brojevi, Sabina je radila kao novinarka, pa je super u PR-u. Postoje neke stvari koje neke od nas brže rade, ali isto tako, smo jako nastojale od samog početka, da se ne dovedemo do toga, zato što ti neke stvari brže idu, da ih po default-u radiš samo ti, da su samo tebi na tanjiru. Puno oko toga pregovaramo, razmišljamo, pokušavamo naći zajednička rešenja, na sadržaju radimo zajedno. U smislu da o svim izložbama razgovaramo zajedno, koje ćemo izložbe raditi, imali ih smisla da ćemo ih raditi, koji će neki osnovni smer te izložbe, projekta, diskurzivnog programa biti. Koji će biti naslov, koji će biti umetnici u njemu, koji će biti prostor, hoćemo li probiti budžet, pa je to isto nekakav konceptualni okvir. A onda se naravno, ako radimo sa dvadeset umetnika, podelimo, pa ih po pet dobije svaka da ih koordinira i gura. Nekada smo puno više fizički radile stvari zajedno. Cure se uvek zezaju da su njih tri i prve mejlove zajedno pisale za kompjuterom. Onda naravno u jednom trenutku dođe da se mora više stvari u danu obaviti, dođe i do te podele rada. Da čovek malo

jedno drugom breathing space. Velika se strukturna promena dogodila, da ne zaboravimo, kada je došla sa nama raditi Ana Šeba, koja je naša voditeljica ureda. Koja je počela raditi na pola radnog vremena, sada na puno radno vreme. Kolektiv nije samo nas četiri, plus Dejan pet, kao naš *tajni* član, tajno oružje, nego i Ana, koja sa nama radi sada već deset godina.

Ana: To je distinkcija između organizacije i kolektiva. Kolektiv se izdvaja kao telo koje se bazira baš na deljenju i na stvaranju ovog kreativnog kulturnog kapitala, a onda kapaciteti organizacija se mogu izgrađivati na raznim osnovama. Ali imali smo i još uvek imamo dosta saradnika sa kojima radimo dugi niz godina. Ana Šeba je definitivno više od koordinatora, neko ko je u zadnjih desetak godina, kupio kartu za svakog od naših gostiju, pobrinuo se za njih. Učestovala je u tim uslovima, koje mi kao kolektiv želimo kreirati i podeliti, kao neku vrstu kulturne produkcije. Ona je naše lice, pre svega, prema našim saradnicima, ali i u odnosu na čitav niz administrativnih stvari, koje, kao što to znamo svi koji se bavimo ovim poslom od zadnjih deset, petnaest, pa i dvadeset godina, to je nebo i zemlja šta se sve od nas traži kao voditelja i sudionika samoorganiziranih NGO. Birokratizacija je u poslednjih desetak godina uzela maha. Ne tvrdim da je isključivo tako u našem sektoru, ali postoji ta šala da postoji jedan kratak interval između pisanja aplikacija i perioda izveštavanja. I čini mi se sada u ovom novom dobu, su plasirani drugi pokazatelji koji se tiču evaluacija, čitavog niza aparata sa kojima moramo vladati, ne bi li mogli ovaj posao raditi.

Tematski okvir rada kolektiva WHW

Ivet: Mislim da se *forming content* uvek nekako isprepliće. Sada smo u nekom ponovnom previranju i pitanju oko toga šta je autonomija umetnosti, kako smo na neki način uvek bili na strani angažirane umetnosti i protiv larpurlartizam (l'art pour l'art). Kako, sa druge strane, sa jednom velikom instrumentalizacijom umetnosti se za njenu slobodu i autonomiju, takođe, treba boriti. To su neka pitanja koja nam se zadnjih nekoliko godina otvaraju. Mislim da nam je tematski više politički okvir otvarao teme i te teme su nam uvek bile slične. Ono što smo osetile i videle, zadnjih nekoliko godina kada smo se trebale baviti pripremanjem za Akademiju, smo sve u isto vreme osvestile da je rat bio pre 25 godina. A nama naše opsesije jesu bile i još uvek jesu, raspad Jugoslavije, raspad socijalizma, tranzicija u neko novo neoliberalno kapitalističko društvo, nacionalizam, konzervativizacija sredine u kojoj živimo. To su teme. Marko Golub je pre nekih desetak godina napisao u jednoj kritici za nas, mi to stalno citiramo, da mi stalno radimo jednu te istu izložbu.

Iskustvo povezivanja i umrežavanja sa drugim akterima na sceni

Ana: Zanimljivo spomenuti je da nisu isključivo teme bavljenja uticale na organizacijsku strukturu, nego i sama življena iskustava. Imale smo priliku raditi Istanbulske bijenale, to nama

nije bila prva međunarodna izložba, ali jeste prvo bijenale. I prvi prodor u globalni umetnički svet, koji po prvi put imaš prilike iz tačno te perspektive osetiti. Jedna od prvih stvari koja je proizašla iz Istanbulskog bijenala, je da je nakon toga, bez obzira o kakvom se projektu radi i koliko god budžet bio limitiran, od tada svaki umetnik koji radi sa nama je plaćen.

Ivet: Nama je uvek, od samog početka, u našem radu bila velika podrška likovnih umetnika. Prvo su to grupa ljudi koja su od generacije *nove umetničke prakse* pa do generacije naših vršnjaka. Drugo su bili kolektivi, ali ne nužno iz područja vizuelne umenosti, nego iz područja savremenog plesa, novih medija, arhitekture. Tu se u Zagrebu 2000-te ustanovila jedna kritična masa, i da nije bilo njih verovatno ne bi bilo ni nas, što Ana kaže. Tu je bila odlučujuća uloga ljudi oko *Multimedijalnog instituta*, koji su našli dobar metod da kroz obrazce samoorganizovanja iniciraju I izgrade mrežu od ljudi, Iako smo svi bili pod presingom, uvek pronađemo motivaciju za još jedan sastanak i skupštinu u nizu. Tako su stvorili jednu kritičnu masu, gde se onda puno nas, koji ne mogu da izdvoje više od pola sata za sastanak. Ali pola sata po pola sata stvorilo je jednu kritičnu masu koja je dosta učinila na području nezavisne/vaninstitucionalne kulture. U jednom trenutku su se unutar tih organizacija ljudi počeli time profesionalno baviti. Njih ne puno, ali jedan manji broj ljudi, koji je onda nas sve okupio i vukao. Oni su nam stvarno ključna podrška.

Ana: Sa druge strane mi smo i njima davali neku vrstu legitimiteta i osim međusobne podrške, su tu i neka šira pitanja povezivanja sa aktivizmom koji se tiče problema *commons*-a. Ta pitanja jesu i pitanja institucija, samoorganizacija i isto tako toga na šta mi kao društvo i društveni akteri ne želimo pristati, i zašto ćemo se boriti i za koje razloge, postoji mogućnost da to što mi radimo izađe iz nekih uskih okvira. Tu su zanimljiva tri lejera. Jedan je sama kulturna proizvodnja iz ove perspektive, sa druge strane uticaj na kulturne politike, osnivanje tela, legalizacijski procesi koji se onda šire u društvo, jer oni ne žele ostati u tom jednom *bubble*-u, iz kojeg je difinitivno sve krenulo.

Pojedinačni doprinosi i zajednički rad unutar kolektiva

Ana: Teško je u svakoj od nas, bilo kakvim vanjskim instrumentom, otkriti koliki deo naši ideja, operacija su *WHW*. Koliko smo tu posvećene našim individualnim interesima. Sigurno je da smo te neke metode zajedno razvijali. Verujem da sada svako od nas uđe u neku interakciju sa drugim individualcima ili kolektivima, postoje neke metode. Možda će u nekom drugom kolektivu te metode biti manje izražene, ali naprosto, mislim da delimo dosta toga. Do sada, ne mogu se baš setiti, da je bio neki projekat, da ga je baš radila samo jedna od nas, a da smo ga kolektivno potpisale.

Ivet: To je češći slučaj sa tekstovima. Nekada pišemo tekstove zajedno, a nekad ih piše jedna. Jednostavno takvo je vreme i tako smo se podelile. U jednom trenutku smo se dogovorile da tekstove potpisujemo I individualno, i to je ok, jer ima raznih i organizacijskih i administrativnih razloga, a I zbog toga što je nama važno da se čuju i individualni glasovi. Postoje tekstovi koje

potpisuju ljudi individualno, ali smo se za neke programatorske tekstove dogovorili gde nam je važno da ovaj tekst bude zajednički, potpisujemo kao *WHW*. Oko toga smo imali lagano tenzičnu diskusiju, oko toga kako to raditi i kako potpisivati tekstove koje piše samo jedna osoba koja sedi kući i piše ga deset dana. Toj osobi bi bilo važno da je potpisana. Onda smo se dogovorile da oko tekstova koji su programatski, da se za svaki dogovaramo i da nam je važno, da bez obzira što ga je jedna osoba pisala, ja, Ana, bilo ko, da bude potpisan kao *WHW* i da se za to dogovaramo ono što se kaže *case-to-case basis*.

Uticaji tradicije umetničkih organizacija Jugoslavije

Ana: Ja bih se vratila na nešto što je Iveta rekla, o aproprijaciji metoda rada umetničkih kolektiva. Nisam sigurna da je reč aproprijacija ispravna, možda bih radije to nazvala nekom vrstom inspiracije ili konsultacije. Više konsultacije, jer postoji dosta bitnih razlika koje te dve situacije određuju, osim više puta pomenute reči birokratizacija. A to je pitanje nekog užitka. Tu je Mladen Stilinović, koji je bio član jedne neformalne skupine, koji ne mogu biti nešto drugačiji od ovog što smo mi sada, u jednom dugom talasu profesionalizacije. Stile je rekao da su se ti kolektivi šezdesetih i sedamdesetih osipali u trenutku kada nivo užitka koji ih je okupio, se počne razvodnjavati ili na neki način dolazi do nekih drugih dinamika. Nama je po tom pitanju primer grupe *IRWIN* bio zanimljiv, jer oni su nastavili i nakon *opadanja užitka*. To je neminovno. I zato smo gledali u njih. Teško je uzeti *copy-paste* metodu, pogotovo iz umetničkog kolektiva, ali mislim da su nam oni uzori i konsultanti, pri nekim situacijama.

Iveta: Mentori.

Ana: Mentori, ipak mislim u smislu organizacije to sada mi gradimo. To je nešto drugo, to je nešto novo.

Dinamike unutar kolektiva

Ana: Mislim da se i puno uči. Mislim da se ljudi okupljaju i sa nekim razlogom, da postoji neka crvena nit koja ih okuplja i da je teško to sabiti u neku misiju koju ćeš onda staviti na svoj web sajt. *Misija je ta i ta...* Ali mislim da postoji nešto što jeste misija određene skupine na kojoj zajedno rade. Postoje i ti nevidljivi procesi, a to su procesi sazrevanja, rada samoga na sebi, na načinu da učiš kroz konflikte o sebi. Mani se recimo iskristaliziralo do koje mere učenje o konfliktima je neka pouka o granicama. Sa jedne strane to je pitanje osobne granice, nekada i u tom kolektivu moraš postaviti osobnu granicu. Mislim da je to potrebno. A sa druge strane to je isto granica prema vanjskom svetu i granica vlastitih kapaciteta. Gde je to neka bolest od koje pate brojni kolektivi, opasnost od sagorevanja. Upravo pod ovakvim situacijama kada se spolja stres pojačava ili sa druge strane to ne mora biti samo vrlo vidljiv posao sa velikom pažnjom, ili

ga jednostavno radiš u lošim uslovima. To može biti izrazito nepovoljna, preteća finansijska i politička klima, koja na neki način te stvarno stavlja u tu poziciju. Tako da način kako ti emotivno i fiziološki funkcioniraš nije jednak nekom normalitetu. I sada budući da smo svi različiti kao osobe, sada svako na tu situaciju, takođe reagira različito. Međutim, neko je rekao, da nije važno te konflikte prikriti, umanjiti njihove sitne ili manje-veće drame, nego je pitanje šta mi kao grupe ili kao individue učimo iz tih konflikata. Mislim da postoji određene vrste znanja, koja iz tog iskustva dolazi, gde ti rad u nekim drugim situacijama ne bi mogao pružiti tu vrstu spoznaje.

Ivet: Mislim da je to slično onome što smo spomenuli u kontekstu izložbi i metodima rada. Evo konkretno Instanbulsko bijenale, na njega se vraćamo. Sa njim je bio veliki problem, u razmeri vidljivosti i uslova rada. U tom trenutku oni nisu imali baš puno novaca, a zadobili su epitet super-mega važne izložbe. Ana je spomenula da ni jedan umetnik nije dobio honorar, mi smo isto bile grozno plaćene. To je jednostavno bio ogroman nesrazmer. Tenzija je bila ogromna i mi tu nismo bile jedna drugoj najbolja podrška u celoj situaciji. Tih godinu i po, dve, koliko je to trajalo. Znalo se po neki put dogoditi, da je jednako tako grozno, da mi zbijemo redove i da nas jedna grozna situacija zbliži, ojača. Nešto se drugo dogodi, pa baš bude nekako ok. Držimo bolje leđa jedno drugoj. Tako da je teško to reći. To se isto nekako menja. Kada sa nekim radiš dugo, radiš i družiš se. Mi se poznajemo, ja bih rekla dosta dobro, nas četiri. Tu postoji i neko bazično poverenje i poštovanje jedne prema drugoj, bez obzira na izlive velikih reči i erupcije. Bazično poverenje da jesmo jedna drugoj saveznice, da nećemo jedna drugu baš tek tako izneveriti. To su jako fragilne stvari i na njima treba raditi. Mislim da se najveći problemi događaju, čak ne u stanju erupcije, nego stvari nisu dobro kada je *mašina* tolika da se stvari ne stignu ni tematizirati, ni reflektirati, uošte ništa. Jednostavno, to je mašina, i unutar nje neka *tiha misao* – što se u Dalmaciji kaže. *Jedan slon u sobi* sa kojim se ne stižemo baviti. To onda zna biti teško. Veoma teško. A onda se nešto dogodi. Uvek se nešto dogodi. Povučete na neku stranu i stvari se nekako iznivelišu.

Samo-organizacija naspram institucionalnih politika

Ivet: Mi smo osnovali organizaciju i time smo postavili kao neka mala polu institucija. Možemo to tako nazvati. Međutim mi nemamo...

Ana: Ne mala polu institucija. Institucija smo.

Ivet: Institucija je kad si na nekoj budžetskoj podršci koja ti je manje-više koliko toliko zagarantovana.

Ana: Ali gledaj broj izložbi.

Ivet: Znam, ali mi tu našu organizaciju zapravo finasiramo po freelance-erskim princpima. I zato se nalaziš ti u toj situaciji gde jedne godine nemaš posla i ne znaš od čega ćeš platiti bilo individualni kredit, bilo kancelariju, a druge godine odjednom imaš četiri posla i moraš raditi i ne možeš to podneti.

Ana: Pa to su najgori pritisci. Veliki broj organizacija se lomi na tome. Jer to nije ljudski. Jer sa jedne strane želiš i hoćeš i moraš napredovati i želiš osigurati i vlastitu i egzistenciju kolektiva, a sa druge strane sistem je do te mere nestabilan, da ne postoje neke sredine. Ljudi posla ili imaju, ako ga imaju po pravilu ga imaju previše ili ga nemaju.

Ivet: Evo konkretno, mi ga zadnjih pola godine nismo imali previše. Imali smo ga, ali ga nismo imali dovoljno da zatvorimo kompletno svoju finansijsku situaciju, bez obzira na Akademiju. I onda ti moraš tražiti druge poslove koji ti uzimaju neku energiju, ogromnu, u traženju posla. Apliciranje na razne konkurse, koji su zatvoreni – a pozivni konkursi, možeš biti sretan da te uopšte i zovu.

Ana: Sa druge strane, u širem tom nekom institucionalnom pejzažu, ni te državne ili gradske institucije nisu neki monoliti i garanti. I njih isto tako prožimaju različiti procesi. Procesu prekarizacije se i tamo dešavaju. Postoje vrlo konkretne borbe za te institucije unutar tih institucija, koje se vrše na druge načine. Često ti procesi i ne bivaju otvoreni ka spolja. Kada razmišljam iz te perspektive da imam tu privilegiju delovati tako dugo unutar kolektiva, gde ako i postoje neke borbe ili konflikti ili neki teški krizni periodi iz spoljnih faktora, imam tu privilegiju raditi sa ljudima sa kojima delim vrlo puno uverenja, stavova. I ta borba onda može ići na van na neke druge stvari.